

20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf

2. Bekh I. D. (2008) Pochuttya hidnosti u dukhovnomu rozvytku osobystosti. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditey ta uchniv'skoyi molodi*. Kn. 1. Zb. nauk. pr. In-tu problem vykhovannya. Kyiv. issue 12. [in Ukrainian].
3. Kremen, V. H. (Eds.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
4. Kopchuk-Kashets'ka M. S. (2017) Sutnisno-funktsional'na pryroda moral'no-etychnykh tsinnostey yak naukovopedahohichna problema. *Teoretyko-metodychni problemy vykhovannya ditey ta uchniv'skoyi molodi*. Kn. 1. Zb. nauk. pr. In-tu problem vykhovannya. Kyiv. issue 21. [in Ukrainian].
5. Tryfonova O., Kyselova O. (2010) *Moralno-etychne vykhovannya ditey doshkilnogo viku*. Monohrafiya. Odesa: Vydavets M. P. Cherkasov. [in Ukrainian].

Авторське право ©2025 автори, всі права захищено. Автори погоджуються, що ця стаття залишається у відкритому доступі на умовах Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Отримано редакцією 30.07.2025 р.
Прийнято редакцією 30.08.2025 р.
Опубліковано 1.09.2025 р.

УДК 373.3.016:811.161.2

DOI: 10.31376/2410-0897-2025-2-58-180-189

РОЗВИТОК УСНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАННІ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ ТА МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТНІХ ГАЛУЗЕЙ

Собко Валентина Олексіївна

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики початкової освіти
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: vsobko105@gmail.com
ORSID ID: 0000-0003-1259-5091

Аторіна Вікторія Миколаївна

доктор філософії, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка
e-mail: viktorija081216@gmail.com
ORSID ID: 0000-0003-4829-7010

У статті розглядається проблема розвитку усного мовлення молодших школярів як важливого складника ключової компетентності «вільне володіння державною мовою» в процесі навчання мовно-літературної та мистецької освітніх галузей, зокрема на уроках української мови, читання та образотворчого мистецтва; розкривається важливість спільних для всіх ключових компетентностей умінь висловлювати власну думку усно, спілкуватися, співпрацювати з іншими особами для формування культурної і соціальної / соціокультурної компетентностей. Розкрито сутність понять «мовлення», «розвиток мовлення», «усне мовлення»; визначено зміст навчання здобувачів початкової освіти взаємодіяти з іншими особами усно, сприймати, аналізувати, інтерпретувати її оцінювати усну інформацію та використовувати її для досягнення життєвих цілей у різних комунікативних ситуаціях, висловлювати свої враження від образотворчого мистецтва, презентувати себе і свої досягнення, критично їх оцінювати. Розглядаються методичні аспекти використання міжпредметних завдань у процесі навчання української мови, літературного читання, образотворчого мистецтва як засобу розвитку усного мовлення молодших школярів.

Ключові слова: мовно-літературна освітня галузь, мистецька освітня галузь, українська мова і література, образотворче мистецтво, молодші школярі, здобувачі початкової освіти, усне мовлення, методи розвитку мовлення, словесні методи, міжпредметні завдання, формування навичок усної взаємодії.

Постановка проблеми. Основою модернізації сучасного освітнього процесу є компетентнісний підхід до навчання, що відповідно окреслюється пріоритетами шкільної освіти, визначеними державними документами (Закон України «Про освіту» (2017 р.), Концепція «Нова українська школа» (2017 р.), Державний стандарт початкової освіти (2018 р.) та навчальними програмами. Нові типові освітні програми для початкової школи націлюють навчальний процес на формування в учнів ключових і предметних компетентностей – здатності застосовувати набуті знання, уміння, навички, способи діяльності у навчальних ситуаціях і повсякденному житті.

Важливим завданням сучасної системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення формування у здобувачів освіти життєво важливих умінь і навичок, необхідних для соціалізації особистості.

Відповідно до загальної мети освіти, «місією початкової школи є різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних

життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві» [11, с. 13].

Сучасний етап розвитку національної школи характеризується посиленням уваги до мовної освіти, оскільки успішна участь особистості в суспільних процесах, задоволення власних практичних потреб значною мірою залежать від її здатності до ефективної комунікації. Важливу роль у підготовці високоморальних, освічених людей, які на належному рівні вміють здійснювати усне та писемне спілкування в різноманітних життєвих ситуаціях, співпрацювати у розв'язанні різних завдань, відіграють уроки мовно-літературної та мистецької освітніх галузей.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Важливий акцент змін на сучасному етапі розвитку освіти пов'язаний із тим, що визнається рівнозначність усіх ключових компетентностей на всіх етапах навчання. Дослідники зазначають, що «кожна освітня галузь (мовно-літературна, іншомовна, математична, природнича, технологічна, інформатична, соціальна і здоров'язбережувальна, фізкультурна, громадянська, історична, мистецька) має освітній потенціал, необхідний для формування кожної ключової компетентності. Цей потенціал має бути реалізований наскрізно у процесі навчання кожного предмета або курсу» [11, с. 16].

Вивчення й аналіз науково-методичних джерел дали можливість зробити висновок, що одним із пріоритетних напрямків реалізації мети початкової освіти є формування комунікативних умінь молодших школярів, що базується на дослідженнях, які розкривають перспективи компетентнісного підходу до навчання та розвитку мовлення у дітей.

Роль рідної мови в початковій школі, де кожна зустріч з новим явищем навколишнього світу пробуджує в серцях дітей почуття захоплення, високо оцінювали К. Ушинський, В. Сухомлинський, наголошуючи на необхідності навчання молодших школярів спостерігати, думати, висловлювати думки.

Аналіз науково-методичних джерел щодо розвитку мовлення учнів дає можливість визначити, що вивченню проблеми здатності здобувачів освіти оволодівати мовленнєвими вміннями присвячено праці вчених В. Бадер, О. Біляєва, А. Богуш, М. Вашуленка, І. Гудзик, С. Дубовик, Л. Мацько, М. Пентилюк та ін. На комунікативну спрямованість уроків рідної мови і читання вказують В. Бадер, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Вашуленко, І. Гудзик, С. Дубовик, Т. Зенченко, Г. Коваль, Д. Кравчук, Л. Мацько, М. Наумчук, Л. Паламар, М. Пентилюк, Г. Подановська, К. Пономарьова, Н. Ростикус, Н. Сіранчук, В. Трунова, О. Хорошковська, Г. Шелехова та ін.

М. Вашуленко зазначає, що «з-поміж предметів початкового шкільного курсу українській мові належить вирішальна роль у навчанні, вихованні та розвитку особистості. Саме від умінь і навичок з української мови (читати, запитувати й відповідати, розповідати, переказувати почуте й прочитане, висловлювати свої думки усно й письмово) залежатимуть успіхи школяра/школярки в оволодінні знаннями з усіх інших предметів, зростання загального розвитку, культурного рівня, кругозору» [2, с. 3–4].

На важливості розвитку мовлення наголошує К. Пономарьова: «формування світогляду, розвиток пізнавальної активності й самостійності значною мірою залежить від того, наскільки школярі володіють рідною мовою, мовленнєвими вміннями й навичками» [12, с. 11]. Н. Ростикус робить висновок, що «процес набуття учнями початкових класів мовно-мовленнєвого, зокрема діалогічного досвіду, сприяє поглибленому узагальненню їхніх знань з мови, розвитку вмінь і навичок діалогічної діяльності, забезпечуючи мотивацію вивчення рідної мови» [13, с. 5].

Значну увагу вчені (В. Бадер, М. Вашуленко, О. Горошкіна, С. Дубовик, К. Пономарьова, Л. Попова, Н. Ростикус та ін.) приділяють важливості практичного володіння школярами мовою, її словниковим багатством, граматичним ладом, дотримання у процесі спілкування мовних норм [1; 2; 3; 5; 6; 13]. В. Бадер підкреслює, що раціонально відібрані методи і прийоми роботи з розвитку мовлення дають можливість «засвоювати мову як діяльність, спрямовану на вироблення вмінь орієнтуватися в умовах, завданнях, ситуації спілкування, чітко уявляти собі адресата мовлення, правильно обирати стиль майбутнього висловлювання, добирати відповідні мовні засоби» [1, с. 5].

Для виконання комунікативних завдань, як зазначає Т. Зенченко, учні мають оперувати мовленнєвими засобами, вміло користуватися словниковим запасом, зокрема епітетами, порівняннями, метафорами та іншими образними засобами. Дослідниця підкреслює, що «процес опису поняття передбачає відбір із кількох ознак саме тієї, за допомогою якої можна найточніше охарактеризувати означуваний предмет, ... водночас розвиває в учнів образне мовлення як невід'ємний складник мовленнєвої культури, оскільки охоплює не тільки лінгвістичний, а й психологічний та естетичний аспекти» [7, с. 9].

Характеризуючи потенціал програм щодо навчальних можливостей використання міжпредметних зв'язків, О. Савченко підкреслює: «досягнення завдань, визначених навчальною програмою з української мови до кожної змістової лінії, передбачає зв'язок з іншими предметами, бо мова і мовлення є загальними засобами навчання і розвитку учнів» [15, с. 16]. Процес взаємодії мистецтв на уроках літературного

читання та образотворчого мистецтва, стверджує вчена, «створює сприятливі можливості для виховання в учнів ставлення до мистецтва як джерела духовного розвитку, формування образного мислення і мовлення, уваги, збагачення емоційно-естетичного досвіду і культури почуттів молодших школярів» [15, с. 17].

Використанню словесних методів навчання, питанням мовленнєвого розвитку молодших школярів приділено увагу і в працях з методики навчання мистецької освітньої галузі (О. Гайдамака, С. Коновець, В. Котляр, Л. Масол, О. Покотило та ін.). Л. Масол наголошує, що освітній процес, починаючи вже з перших шкільних кроків, необхідно спрямовувати «не лише на формування в учнів комплексу ключових і предметних компетентностей, а й на розвиток у них емоційного інтелекту, комунікативних і творчих здібностей, які закладають підґрунтя для особистісної самореалізації дитини в суспільстві, її успішності в житті» [8, с. 5].

Аналіз науково-методичних джерел, теоретичне обґрунтування проблеми дослідження, наші спостереження дають можливість визначити важливість спільних для всіх ключових компетентностей умінь висловлювати власну думку усно, спілкуватися, співпрацювати з іншими особами для формування комунікативної і соціокультурної компетентностей у процесі навчання мовно-літературної та мистецької освітніх галузей.

Мета статті – розкрити теоретико-методичні аспекти розвитку усного мовлення здобувачів початкової освіти на уроках української мови, читання та образотворчого мистецтва на компетентнісних засадах; запропонувати міжпредметні вправи і завдання для формування у молодших школярів навичок усної взаємодії як складника комунікативної і соціокультурної компетентностей.

Виклад основного матеріалу. Реалізація мети початкової освіти в умовах Нової української школи спрямована на формування предметних, ключових компетентностей і наскрізних умінь, що є «основою для успішної самореалізації учня як особистості, громадянина і фахівця» [11, с. 7]. Першою серед компетентностей визначено «вільне володіння державною мовою, що передбачає уміння усно й письмово висловлювати свої думки, почуття, чітко та аргументовано пояснювати факти, а також любов до читання, відчуття краси слова, усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження, готовність вживати українську мову як рідну в різних життєвих ситуаціях» [17, с. 4].

Метою початкового курсу мовно-літературної освіти (за програмою під керівництвом О. Я. Савченко) є «розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності, формування ключових, комунікативної та читацької компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті, у міжкультурному діалозі; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду, розвиток мовленнєво-творчих здібностей» [17, с. 192].

Мета навчання мистецтва у школі, й образотворчого зокрема, – «всебічний художньо-естетичний розвиток особистості дитини, освоєння нею культурних цінностей у процесі навчання мистецтва, плекання пошани до вітчизняної та зарубіжної мистецької спадщини, формування ключових, предметних та міжпредметних компетентностей» [17, с. 308].

Важливим складником формування ключових і предметних компетентностей, реалізації мети мовно-літературної та мистецької освітніх галузей є розвиток усного мовлення здобувачів освіти, їх уміння висловлювати власну думку, творчість, здатність логічно обґрунтовувати позицію, співпрацювати з іншими особами. Тому значне місце у системі навчання української мови, читання, мистецтва (образотворчого мистецтва) має відводитися формуванню в учнів навичок аудіювання (сприймання-розуміння висловлювань) і говоріння.

Для визначення основних напрямів роботи з розвитку усного мовлення молодших школярів на уроках української мови і читання, образотворчого мистецтва ми проаналізували зміст навчального матеріалу у програмі мовно-літературної (українська мова і література) і мистецької (образотворче мистецтво) освітніх галузей. До уваги брали змістові лінії типових програм під керівництвом О. Савченко: «Взаємодіємо усно» (мовно-літературна освітня галузь), «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Комунікація через мистецтво» (мистецька освітня галузь).

Змістова лінія «Взаємодіємо усно» «спрямована на формування в молодших школярів умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній і монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей» [17, с. 192]. У змістових лініях «Сприймання та інтерпретація мистецтва», «Комунікація через мистецтво» відповідно до нашої теми визначили такі складники: розвиток емоційної сфери учнів, збагачення естетичного досвіду, формування в них умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати мистецтво; соціалізація учнів через мистецтво, формування в них умінь презентувати себе і свої досягнення, критично їх оцінювати, взаємодіяти з іншими через мистецтво [17, с. 309].

На основі узагальнення змісту визначили очікувані результати з розвитку усного мовлення молодших школярів:

- сприймання і розуміння усної інформації;
- робота над розумінням діалогічного й монологічного мовлення;
- сприймання і розуміння навчальних інструкцій, настанов;
- аналіз та інтерпретація (розкриття змісту) почутого / побаченого;
- відтворення змісту прослуханого своїми словами;
- визначення теми і мети почутої інформації;
- вибір необхідної інформації з почутого;
- оцінювання усної інформації;
- вираження власної думки щодо змісту прослуханого;
- практичне оволодіння діалогічною формою мовлення, етикетними нормами культури спілкування;
- використання виражальних засобів мови.

Досягнення очікуваних результатів передбачає виконання таких завдань:

- виховання у молодших школярів стійкої мотивації до мовлення та прагнення вдосконалювати своє мовлення;
- сприяння індивідуальному самовияву учнів та взаємодії між ними через розвиток комунікативних умінь, зокрема діалогічного мовлення;
- розвиток слухання-розуміння, умінь вдумливого читання;
- збагачення духовного світу учнів через естетичне сприймання творів художньої літератури та медіапродуктів;
- розвиток уяви та творчого мислення учнів за допомогою творів літератури та мистецтва, медіатекстів, театралізації, гри;
- формування умінь опрацьовувати тексти різних видів (художні, науково-популярні, навчальні, медіатексти);
- розвиток здатності спостерігати за мовними явищами, експериментувати зі звуками, словами, фразами, зокрема і в мовних іграх, для опанування початкових лінгвістичних знань і норм української мови;
- створення сприятливого мовно-мовленнєвого середовища у школі, зокрема й через пізнання сучасної дитячої літератури різної тематики та жанрів.

Значну увагу на уроках української мови і читання, образотворчого мистецтва треба приділити таким аспектам: удосконалення навичок спілкування українською мовою для виявлення духовних, культурних та національних особливостей; використання її в особистому та громадському житті, в міжкультурному діалозі, розуміння її як ключового фактора життєвого успіху; розвиток навичок українськомовної комунікації; виховання шанобливого ставлення до культурної спадщини; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду.

У контексті визначеної наукової теми важливо розкрити сутність базових понять дослідження розвитку усного мовлення учнів, а також обґрунтувати методи і прийоми, найбільш продуктивні для успішного формування навичок усної взаємодії молодших школярів.

Розглянемо сутність основних понять відповідно до теми (за довідниковою і методичною літературою):

- мовлення – це «спілкування людей між собою за допомогою мови; мовна діяльність людини...» [4];
- мовлення «виконує функції спілкування, повідомлення, емоційного самовираження, впливу на інших людей, а для учнів – це ще й засіб успішного навчання в школі» [10, с. 312];
- мовлення – «мовленнєва діяльність та її продукт; висловлювання думки; текст» [16];
- усне мовлення – «озвучене мовлення; вираження думки за допомогою слів в усній формі; говоріння» [10, с. 312];
- розвивати мовлення – «означає вчити школярів правильно і доцільно, відповідно до норм літературної мови користуватися всім арсеналом мовних засобів у процесі побудови зв'язних висловлювань» [10, с. 312].

Компетентнісний підхід до навчання в початкових класах, як відомо, став домінуючим у сучасній методиці й практиці шкільного навчання, що насамперед передбачає засвоєння матеріалу дисциплін у процесі безпосереднього спілкування. Отже, основна увага вчителя має зосереджуватися на мовленнєвій діяльності учнів на уроці. Зрозуміло, що одночасно передбачається і засвоєння матеріалу курсів, і формування мовно-мовленнєвих умінь та навичок учнів.

Розглянемо **словесні** методи, які є ефективними у теорії і практиці розвитку усного мовлення: розповідь, пояснення, доповнення, опис, бесіда, словесне малювання, опис художнього твору. Означені методи сприяють отриманню інформації, сприйманню її, інтерпретації, а отже, формуванню мовленнєвих

умінь і навичок аналізу творів різних жанрів учнями початкової школи, опису художніх творів.

Розповідь сприяє послідовному розкриттю змісту навчального матеріалу; художня розповідь розкриває особливості створення мистецьких шедеврів, сприяє формуванню уявлень про зміст сюжетних малюнків, передує роботі зі створення ілюстрацій за змістом дитячих літературних творів. Науково-популярна розповідь розкриває теоретичний матеріал курсу, наповнює світогляд школярів поняттями та термінологією про різновиди художньої творчості, жанри образотворчого мистецтва, художні техніки. Розповідь-опис дає послідовний виклад ознак, особливостей предметів і явищ навколишньої дійсності, художніх картин різних жанрів і видів мистецтва. Кожен тип розповіді повинен мати виховний характер, оперувати науковими і перевіреними практикою поняттями, спиратися на яскраві та виразні приклади і факти, мати головну думку, висновки та узагальнення; бути унаочненою, доступною, емоційною за формою і змістом.

Пояснення – передбачає розкриття вчителем сутності понять, художніх образів, їх змісту, способів досягнення результатів; пояснення використовується для висвітлення шляхів опанування технічних прийомів образотворчого мистецтва учнем у практичній творчій діяльності.

Бесіда – це метод навчання, який сприяє активізації пізнавальної діяльності, є засобом розвитку мислення, мовлення, сприяє обміну думками, враженнями, чуттєвим досвідом дітей, бо передбачає запитання-відповіді. Бесіди, залежно від дидактичної мети, поділяють на *вступні*, *супроводжувальні* та *підсумкові*. Вступні бесіди спрямовані на актуалізацію набутих дітьми знань, ознайомлення з новими явищами, поняттями, творами. Супроводжувальні використовують під час спостережень за об'єктами та явищами природи, розглядання дитячих малюнків, ілюстрацій, аналізу художніх творів, виробів декоративно-ужиткового мистецтва. Підсумкові бесіди проводяться з метою систематизації знань, їх поглиблення та усвідомлення, у ході аналізу виконаної діяльності.

Обговорення використовується для більшої в порівнянні з бесідою активізації учнів. Передбачається, що у процесі обговорення учні повинні висловлювати власні думки, виявляти самостійність міркувань, відстоювати власні позиції під час аналізу художніх творів.

Поточний коментар полягає у наданні учневі в процесі роботи над матеріалом необхідних зауважень з метою виправлення та недопущення помилок.

Вербалізація змісту художніх творів – сучасний метод навчання мистецтва. Цей метод зорієнтовано на досягнення глибшого розуміння учнем внутрішньої сутності художніх образів, характеристику їх смислового наповнення. Залучаючи учнів до *словесного коментування* образного змісту художніх творів, вчитель активізує увагу учнів, стимулює багаторазове сприймання образу, дозволяє глибше усвідомлювати зміст твору в цілому та в деталях.

Широко використовуються **наочні** методи (природні, малюнкові, об'ємні, звукові, символічно-графічні) як на паперових, так і на електронних носіях. Їх роль, як зазначає О. Савченко, – «забезпечити всебічне, реальне або образне сприймання об'єктів, дати опору для розвитку сенсорики, мислення, спостереження й уяви молодших школярів» [14, с. 278].

Особливе місце у навчанні здобувачів початкової освіти займають **практичні** методи. Основним видом цих методів науковці називають «навчальні вправи й завдання, функція яких – багаторазове повторення навчальних дій з метою формування та вдосконалення у молодших школярів умінь і навичок [14, с. 278–279]. Н. Бібік наголошує, що «предметним полем для відображення компетентнісного підходу в організації системи завдань є забезпечення зв'язку між знаннями і діяльністю на практиці» [18, с. 206].

У дослідженні брали до уваги класифікацію методів розвитку мовлення: *імітаційні* (методи наслідування; виконання завдань «за зразком»); *комунікативні* (створення мовленнєвих ситуацій, організація різних видів діяльності, які створюють потребу у спілкуванні); *метод конструювання тексту* (передбачає застосування теоретичних мовних знань у процесі мовлення: використання відповідної лексики, побудова словосполучень, речень, діалогічних і монологічних висловлювань) [10, с. 316–318].

Означені методи є ефективними у практиці розвитку усного мовлення учнів початкових класів у процесі навчання української мови і літературного читання, образотворчого мистецтва. Для розроблення вправ і завдань для формування навичок усної взаємодії було проаналізовано навчально-методичні посібники, шкільні підручники, календарно-тематичне планування з української мови і літературного читання (автори: М. Вашуленко, О. Вашуленко, К. Пономарьова, О. Савченко), з образотворчого мистецтва (автори: Л. Масол, О. Гайдамака, О. Покотило). Це дало можливість визначити основний зміст мовно-мовленнєвих завдань для реалізації компетентнісного підходу: формування мотивації до вивчення мови; робота над дотриманням орфоепічних норм; збагачення словникового запасу, ознайомлення з новими поняттями і термінами; опрацювання образних засобів (під час роботи з художніми творами); сприймання творів різних видів мистецтва; обговорення мистецького твору; презентація власних творчих досягнень.

Дослідження показує, що в навчальних посібниках значна кількість матеріалу для організації

мовленнєвої діяльності учнів за творчістю художників (Й. Бакшай., К. Білокур, М. Глущенко, О. Кваша, М. Приймаченко, С. Шишко та ін.), що передбачає обговорення зображеного художником і поданого у тексті для читання.

Пропонуємо вправи і завдання комплексного характеру, спрямовані на мовленнєвий розвиток учнів, удосконалення навичок усної взаємодії у навчанні мовно-літературної та мистецької (образотворче мистецтво) освітніх галузей, що охоплює: мотивацію мовленнєвої діяльності; збагачення, уточнення, активізацію словника дітей; роботу над словосполученням, реченням і текстом; побудову власних висловлювань; вдосконалення мовлення. Зазначаємо, що пропонувані міжпредметні вправи і завдання мають використовуватися диференційовано по класах відповідно до вимог типових програм і тематики уроків.

1. Словникова робота (пояснення значень слів, робота з синонімами, антонімами, робота зі словниками).

1. Вірш Анатолія Костецького «Синій струмочок».

*Синім джерельцем з синіх снігів
синій струмочок задзюркотів.
Синьою піснею день привітав,
Синьою стрічкою гай завітчав.
Щедро розсипав скрізь у долині,
наче намисто, проліски сині.*

Мовленнєві завдання: Які картини ви уявляєте? Які кольори переважають? Про яку пору року йдеться? Які синоніми можна дібрати до слова «синій»? (Блакитний, голубий, небесний, барвінковий.) Що б ви хотіли намалювати за цим віршем?

Обговорення сприяє формуванню художнього смаку у доборі кольорів, розвитку творчої уяви, вихованню спостережливості, інтересу до образотворчого мистецтва.

2. Робота над образними засобами (ознайомлення учнів зі словами-назвами ознак (епітетами), які можуть характеризувати поняття з різних боків, виражати ставлення, емоції, почуття). Такі засоби можуть використовуватися під час аналізу ілюстрацій, світлин, художніх творів, виконання творчих мовленнєвих завдань тощо. Наведемо приклади слів та епітетів до них:

весна: багатобарвна, зелена, квітуча, радісна, рання, тепла, уквітчана, чарівна, чудова, шумлива, гамірлива, дощова;

осінь: багата, багряна, барвіста, бурштинова, вітряна, дощова, жовтокоса, задумана, золота, золотокоса, ошатна, пишна, непривітна, рання, розкішна, тепла, щедра, урожайна;

зима: біла, сніжна, чарівна, безсніжна, люта, малосніжна, рання, тривала, хуртовинна, сувора, студена.

Аналіз образних засобів у художніх творах, ознайомлення з багатством епітетів дає можливість учням правильно використовувати лексику для побудови власних висловлювань.

3. Робота з антонімами (ознайомлення зі словами з протилежним значенням, добір антонімів у процесі мовлення) має практично-мовленнєве спрямування. Аналіз пар слів, речень, текстів допомагає зрозуміти, що вживання антонімів робить мовлення виразним, сприяє яскравішому змалюванню контрастних предметів, подій. Опановуючи образотворчу грамоту, у процесі дослідження і виконання зображень, композицій, учні активно користуються антонімами (*світлі і темні кольори, ближче – далі, вище – нижче* та ін.)

2. Гра «Віднови вірш» (робота в парах або в групах).

Завдання: вставити замість крапок потрібні службові слова.

Якого кольору сніг?

Білий-білий первосніг ... поля луки ліг.

... .. садку глибокий, красень синьоокий.

... березі, ще ... сосні – бірюзовий.

Так ... ні? Жовто-золотавим припушило трави.

... .. вечір ... шибках світ рожевий, наче птах ...

Мов казкова птиця, та, що тільки сниться.

Віталій Конопелець

(Інформаційна довідка: *на, й, на, а, в, на, й, чи, а, під, на*)

Завдання для розвитку пізнавального інтересу до слова: Прочитайте вірш. Обґрунтуйте, що маленькі слова дійсно відіграють значну роль у мовленні. Про які кольори снігу йдеться? Чи могли ви здогадатися, що сніг може мати стільки кольорів? Коли можемо бачити сніг *білий-білий (синьоокий, бірюзовий, жовто-золотавий, рожевий)*? Подумайте, як може змінитися уявлення про явище (або річ), якщо використати незвичні прикметники, яскраві порівняння.

Глумачення слів за потреби учні можуть знаходити у словниках.

3. Комунікативно-ситуативні завдання:

1. Поясніть однокласникам, як правильно вимовляти слова: *вирáзно, за́гадка, новий, українська, читáння, завдáння, запитáння, озна́ка, предмéт, живо́пис* та ін.

2. Розгляньте картину. Який період осені зображено? Які кольори переважають? Прочитайте текст. Як назвете осінь, зображену у тексті? Які слова допомогли вам у цьому переконатися? На які питання вони відповідають? З якими словами зв'язані? Якими показано дерева? Прочитайте речення, які змальовують красу осені. Який куточок осінньої природи ви хотіли б зобразити на малюнку?

3. Прочитайте твір (оповідання, вірш). Які ілюстрації бажаєте намалювати до цього твору? Які кольори, на вашу думку, переважатимуть в ілюстраціях?

4. Уяви себе художником-ілюстратором. Які б малюнки ти створив / створила?

5. Які є способи передачі інформації? Обговоріть у парах. Створіть павутинку «Медіа».

4. Розвиток умінь будувати діалог.

1. Бесіда за картинами (ілюстраціями):

– Що зображено на картині (ілюстрації)?

– Яка це пора року?

– Яких кольорів найбільше? Якого кольору небо?

– Який настрої створює картина?

2. Сюжетно-рольова гра «У музеї»

Місце дії: у музеї

Співрозмовники: співробітник музею, екскурсовод, екскурсанти.

Слова ввічливості: вітання, звернення, запитання, подяка, прощання.

Мовленнєва ситуація 1.

– Уяви, що ти знаходишся у краєзнавчому музеї. Що саме тебе там зацікавило? Які запитання ти можеш поставити екскурсоводу, який проводить екскурсію по музею?

Мовленнєва ситуація 2.

– Уяви, що ти з другом знаходишся у художньому музеї. Які картини ти хотів би / хотіла б побачити? Яка розмова може відбуватися між вами під час оглядової екскурсії по музею?

Вправи мають проводитися у певній послідовності: відповіді на запитання вчителя (учнів); аналіз і відтворення діалогів із літературних творів; складання діалогу за поданими запитаннями; продовження діалогу за поданим запитанням і відповіддю; складання діалогу за поданою темою (малюнком, серією малюнків). Завдання ситуативного характеру потребують уточнення мети висловлювання, співбесідника, місця, часу.

3. Бесіди про улюблених героїв казок перед їх малюванням.

4. Бесіди про пори року перед опрацюванням творів на уроках читання.

5. Власні висловлювання.

1. Робота зі словниками, пошук інформації про значення слів, введення їх у контекст:

ЖИВÓПИС. Вид образотворчого мистецтва, що зображує предмети і явища фарбами. Твори цього виду мистецтва. *Відома українська художниця Катерина Білокур – майстер народного декоративного живопису. Найбільше вона любила малювати квіти.*

Мовленнєві завдання: Коли жила і творила Катерина Білокур? Що вона зображала на своїх полотнах? У чому привабливість її картин?

ЖОВТОГАРЯЧИЙ. Жовтий колір із червонуватим відтінком, колір апельсина. Синоніми: *оранжевий, помаранчевий, апельсиновий* *Такі цікаві назви, хоч колір це один: чи апельсин солодкий, чи кислий мандарин. Хрумкий болгарський перець оранжевим буває, жовтогарячу свиту гарбуз пузатий має* (Інна Рубан-Оленіч).

2. Інформація про письменників, художників та їхню творчість.

3. Підготовка повідомлень про рослинні символи України (калина, верба, чорнобривці). Учні можуть використовувати світлини.

4. Складання розповідей за ілюстраціями, світлинами, кадрами мультфільмів, за підготовленим колажем (наприклад: про пори року; про визначні місця України).

5. Презентація власних творчих досягнень (ілюстрацій, колажів, творів (розповідей, описів, міркувань, есе).

Активізують усні висловлювання дітей інтерактивні прийоми («Мікрофон», «Асоціативний куш», «Незакінчене речення», «Інтерв'ю», «Мозковий штурм») на різних етапах уроків: «Мікрофон» ефективний під час актуалізації опорних знань, підсумку уроку, рефлексії; «Асоціативний куш» спрямований на розвиток логічного мислення, збагачення словникового запасу школярів; «Інтерв'ю» – на розвиток діалогічного мовлення: учні вчаться звертатися до співрозмовника, ставити запитання, слухати відповіді.

Добір мовного матеріалу, ілюстрацій, репродукцій картин художників про народну культуру українців для виконання різних вправ у процесі дослідження сприяв загальнокультурному розвитку молодших школярів та підготовці їх до життєдіяльності в українському соціумі. Робота з довідниковою літературою допомагала організувати ознайомлення школярів з народознавчими поняттями, зокрема: *оберегами* (хата, вишитий рушник, вишиванка, віночок і стрічки тощо), *традиціями* і *звичаями* (колядувати, щедрувати, засівати, закликати весну, розписувати писанки, зустрічати гостей із хлібом-сіллю), *святами* (свято Миколая, Новий рік, Різдво, Великдень, Трійця, Івана Купала та ін.), *народними рослинними символами* (калина, верба, мальва, барвінок тощо).

Ознайомлення учнів з цінностями, традиціями, звичаями українського народу позитивно впливає на формування особистісних якостей поведінки, естетичних почуттів, культури усного і писемного мовлення, необхідних для спілкування.

Висновки. У науковій розвідці розкрито теоретико-методичні аспекти розвитку усного мовлення здобувачів початкової освіти на уроках української мови, читання та образотворчого мистецтва на компетентнісних засадах; визначено, що ефективним засобом удосконалення мовленнєвого спілкування є використання спеціальних мовно-мовленнєвих вправ і завдань (комунікативно-ситуативних завдань творчого характеру), спрямованих на формування в учнів умінь взаємодіяти з іншими особами усно.

Запропоновано міжпредметні вправи і завдання для формування у молодших школярів навичок усної взаємодії як складника комунікативної і соціокультурної компетентностей. Завдання до них передбачають як закріплення знань про мовні одиниці, так і закономірності їх функціонування у мовленні. Застосування розглянутих методів і прийомів роботи над усним мовленням дає можливість засвоювати мову як діяльність, спрямовану на вироблення у здобувачів початкової освіти вмінь орієнтуватися в умовах, завданнях, ситуаціях спілкування, правильно добирати відповідні мовні засоби для вираження думки, дотримуватися культури мовлення. Подано окремі рекомендації щодо використання інтерактивних прийомів у практиці розвитку усного мовлення учнів, формуванні умінь висловлювати свою думку у спілкуванні.

Перспективним вважаємо дослідження особливостей методики розвитку мовлення здобувачів початкової освіти з урахуванням пріоритетів компетентнісної освіти та упровадженням технологічного підходу в початковій школі.

Список використаної літератури

1. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. 1–4 класи : навч. посіб. Донецьк : ВДБВ «ДОНБАС», 2013. 160 с.
2. Вашуленко М. С. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1–2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Основа», 2019. 192 с.
3. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі : метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.
4. Великий тлумачний словник української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Горошкіна О. М., Бондаренко Н. В., Попова Л. О. Методика компетентнісно орієнтованого навчання української мови учнів ліцею на рівні стандарту : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 128 с.
6. Дубовик С. Організація навчальної мовленнєво-творчої діяльності молодших школярів на уроках української мови. *Початкова школа*. 2016. № 7. С. 5–11.
7. Зенченко Т. Ф. Система вправ для засвоєння виражальної функції прикметників учнями початкових класів : навч.-метод. посіб. Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2015. 158 с.
8. Масол Л. М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 1–2 класах на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2019. 208 с. URL: https://www.geneza.ua/sites/default/files/product-images/Metodyky/Masol_Mystetstvo_Metodyka.pdf.
9. Масол Л. М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Мистецтво» у 3–4 класах на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2020. 160 с.
10. Методика навчання української мови в початковій школі : навч.-метод. посіб. для студ. вищих навч. закл. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
11. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
12. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.
13. Ростикус Н. П. Система ситуаційних вправ як засіб формування діалогічного мовлення учнів початкових класів : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2022. 156 с.
14. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник. Київ : Грамота, 2012. 504 с.
15. Савченко О. Я. Система міжпредметних завдань на уроках літературного читання : метод. посіб. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2020. 104 с.
16. Словник-довідник з української лінгводидактики / за ред. М. Пентилюк. Київ : Ленвіт, 2015. 320 с.

17. Типові освітні програми для закл. загальної середньої освіти : 1–2 та 3–4 класи. Київ : Видавництво «Світоч», 2019. 336 с.

18. Технології формування навчальних досягнень молодших школярів на засадах компетентнісного підходу : метод. посіб. / Н. Бібік, В. Мартиненко, О. Вашуленко, Н. Листопад, Т. Юношева ; Ін-т педагогіки НАПН України. Відділ початкової освіти ім. О. Я. Савченко. Київ, 2023. 408 с.

DEVELOPING ORAL SPEECH IN PRIMARY SCHOOL PUPILS THROUGH THE TEACHING OF LANGUAGE, LITERATURE, AND ARTS EDUCATION

Sobko Valentyna

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Primary Education Theory and Methods,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Atorina Viktoriia

Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology,
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

Introduction. *The article addresses the issue of improving the oral communication skills of younger schoolchildren. This is an essential component of the key competence of «fluency in the state language». This is particularly relevant in language, literature, and art education, especially in Ukrainian language, reading, and fine arts lessons. It highlights the importance of being able to express one's opinion orally and communicate and cooperate with others in order to develop cultural and socio-cultural competencies, which are fundamental to all key competencies.*

Purpose. *The paper's main aim is to highlight ways to encourage coherent oral speaking among primary school pupils in Ukrainian language, literature, and art lessons.*

Methods. *A set of scientific methods was used during the investigation to solve the research problems. These included theoretical analysis of scientific literature to define the methodological approaches and pedagogical principles for developing oral communication skills among primary school pupils in Ukrainian language, literature, and art lessons, as well as the systematisation and generalisation of analysed material to determine factors that influence this process, and the use of induction, deduction, comparison, formalisation, and abstraction.*

Results. *The article outlines the essence of the concepts of «speech», «speech development», and «oral speech». It sets out how to teach primary school pupils to interact orally with others, to perceive, analyse, interpret, and evaluate oral information, and to use it to achieve life goals in various communicative situations. It also covers expressing impressions of fine arts, presenting oneself and one's achievements, and critically evaluating them.*

It highlights the use of verbal methods (narration, description, explanation, comment, addition, conversation, and verbal drawing) and visual and practical methods to develop pupils' oral speech in Ukrainian language, reading, and fine arts lessons. The effectiveness of methods for developing coherent speech (imitative, communicative, and constructive methods) in organising the oral speech activities of primary school pupils is noted, as is the fact that these methods, when considered in relation to one another, form the basis for building the skills of oral communication in dialogical and monological forms.

The methodological aspects of using interdisciplinary tasks to teach Ukrainian, literary reading, and fine arts to primary school pupils, to develop their oral speech, are also considered. The authors propose interdisciplinary exercises and tasks that focus on motivating speech activity, enriching vocabulary, constructing word combinations and sentences, and improving speech.

Originality. *Recommendations are provided for using interactive teaching methods to develop oral interaction skills. These methods increase motivation for speech activity and create an atmosphere of cooperation and interaction. They also help primary school students develop successful communication skills, such as listening to and hearing each other, expressing opinions, and building a dialogue correctly.*

Conclusion. *Attention is paid to highlighting methodological techniques for working with visual media such as drawings, photographs, and photo collages. These encourage schoolchildren to discuss the content and form of media products, as well as express their impressions of what they have seen.*

Key words: *language and literary education, art education, Ukrainian language and literature, fine arts, young learners, primary school pupils, oral speech, methods of developing coherent speech, verbal methods, interdisciplinary tasks, forming oral interaction skills.*

References

1. Bader, V. I. (2013). Rozvytok usnoho i pysemnogo movlennya molodshchykh shkolyariv. 1–4 klasy: navchalny posibnyk. [Development of primary school pupils' oral and written speaking. 1-st – 4-th forms: educational manual]. Donetsk: VDBV «DONBAS», 2013. 160 [in Ukrainian].

2. Vashulenko, M. S. (2019). *Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «ukrainska mova» u*

1–2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu: navch.-metod. posib [New Ukrainian school: teaching methodology of the integrated course "the Ukrainian language" in the 1-2-nd forms of general secondary education institutions based on the competence approach: teaching-method. manual] K, Vydavnychi dim «Osнова» – Publishing house "Osнова", 192. [in Ukrainian].

3. Vashulenko, M. S. (2018). *Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli: metod. posib*. [Ukrainian language and speech in primary school: method. Manual]. Kyiv: "Osvita", 400. [in Ukrainian].

4. *Velykyi tumachnyi slovnyk ukrainskoi movy (z dod. i dopov.)*. (2005). / Uklad. i holov. red. V.T. Busel. [Large interpretive dictionary of the Ukrainian language (with supplements and additions)]. Kyiv – Irpin: VTF «Perun». 1728. [in Ukrainian].

5. Horoshkina, O. M., Bondarenko, N. V., Popova, L. O. (2020). *Metodyka kompetentnisno oriientovanoho navchannia ukrainskoi movy uchniv litsei na rivni standartu: metodychnyi posibnyk*. [Methodology of competency-oriented teaching of the Ukrainian language for lyceum students at the standard level: methodical guide]. Kyiv: CONVI PRINT, 128. [in Ukrainian].

6. Dubovyk, S. (2016). *Orhanizatsiia navchalnoi movlennievo-tvorchoi diialnosti molodshykh shkoliariv na urokakh ukrainskoi movy* [Organization of Educational Speech and Creative Activities of Junior Schoolchildren in Ukrainian Language Lessons. Pochatkova shkola [Primary school]. № 7. C. 5–11. [in Ukrainian].

7. Zenchenko, T. F. (2015). *Systema vprav dlya zasvoyennia vyrazhalnoyi funktsiiv prykmetykiv uchniamy pochatkovykh klasiv : navchalno-metodychnii posibnyk*. [System of exercises for mastering the expressive function of adjectives by primary school pupils]: teaching and methodical manual. Hlukhiv : RVV Hlukhivskoho NPU im. O. Dovzhenka. 158. [in Ukrainian].

8. Masol, L. M. (2019). *Nova ukrayinska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «Mystetstvo» u 1-2 klasakh na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu: navchalno-metodychnyy posibnyk*. [New Ukrainian school: teaching methods for the integrated course "Art" in grades 1-2 based on the competency approach]: teaching and methodical manual. Kyiv: Heneza. 208. URL: https://www.geneza.ua/sites/default/files/product-images/Metodyky/Masol_Mystetstvo_Metodyka.pdf [in Ukrainian].

9. Masol, L. M. (2020). *Nova ukrayinska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «Mystetstvo» u 3-4 klasakh na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu: navchalno-metodychnyy posibnyk*. [New Ukrainian school: teaching methods for the integrated course "Art" in grades 1-2 based on the competency approach]: teaching and methodical manual. Kyiv: Heneza. 160. [in Ukrainian].

10. *Metodyka navchannia ukrayinskoyi movy v pochatkovii shkoli: navchalno-metodychnii posibnyk dlya studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv* [Methodology of teaching the Ukrainian language in primary school: a teaching and methodological manual for students of higher educational institutions]. Scientific editor: M. S. Vashulenko. 2011. Kyiv: : Litera LTD. 364. [in Ukrainian].

11. *Nova ukrayinska shkola: poradnyk dlia vchytelia* (2017). [New Ukrainian school: a teacher's guide] / Pid zah. red. Bibik N. M. Kyiv: TOV «Vydavnychi dim «Pleiady», 206 [in Ukrainian].

12. Ponomarova, K. I. (2020). *Formuvannia komunikativnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv u protsesi navchannia ukrainskoi movy: metodychnyi posibnyk*. [Formation of primary school pupils' communicative competence in the process of learning the Ukrainian language: methodical guide]. Kyiv: CONVI PRINT, 88. [in Ukrainian].

13. Rostykus, N. P. (2022). *Systema sytuatsiynykh vprav yak zasib formuvannia dialohichnoho movlennia uchniv pochatkovykh klasiv : monohrafiya* [System of situational exercises as a means of forming dialogical speech of primary school students: monograph.]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka. 156. [in Ukrainian].

14. Savchenko, O. Ya. (2012). *Dydaktyka pochatkovoï osvity: pidruchnyk*. [Didactics of primary education: textbook]. Kyiv: Gramota, 504. [in Ukrainian].

15. Savchenko, O. YA. (2020). *Systema mizhpredmetnykh zavdan na urokakh literaturnoho chytannia: metodychnyi posibnyk* [System of cross-curricular tasks in literary reading lessons: a methodological manual]. Kyiv : KONVI PRINT. 104. [in Ukrainian].

16. *Slovnnyk-dovidnyk z ukrainskoi linhvodydaktyky / za red. M. Pentyliuk*. (2015). [Dictionary-reference book on Ukrainian linguodidactics / ed. M. Pentyliuk Kyiv: Lenvit, 320. [in Ukrainian].

17. *Typovi osviti prohrany dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: 1–2 ta 3–4 klasy*. (2019). [Typical educational programs for general secondary education: 1–2 and 3–4 grades]. Kyiv: Vydavnytstvo «Svitoch», 336. [in Ukrainian].

18. *Tekhnolohiyi formuvannia navchalnykh dosyahnen molodshykh shkolyariv na zasadakh kompetentnisnogo pidkhodu : metod. posib*. [Technologies for the formation of educational achievements of younger schoolchildren based on the competence approach: methodical manual / Nadiya Bibik, Valentyna Martynenko, Oksana Vashulenko, Nataliya Lystopad, Tetyana Yunosheva] ; In-t pedahohiky NAPN Ukrayiny. Viddil pochatkovoyi osvity im. O. YA. Savchenko. [Institute of Pedagogy of the National Academy of Sciences of Ukraine. Department of Primary Education named after O. Ya. Savchenko]. Kyiv, 2023. 408. [in Ukrainian].

Авторське право ©2025 автори, всі права захищено. Автори погоджуються, що ця стаття залишається у відкритому доступі на умовах Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International License.

Отримано редакцією 30.07.2025 р.
Прийнято редакцією 30.08.2025 р.
Опубліковано 1.09.2025 р.